

Hebben de Armeniërs nog bondgenoten?

Sinds de oorlog in Oekraïne is uitgebroken, is er nog nauwelijks mediabelangstelling voor het conflict in de zuidelijke Kaukasus, laat staan dat er op diplomatiek vlak veel zou bewegen. Toch smeult het er nog, want Azerbeidzjan blijft de Armeniërs bedreigen, zowel in Armenië zelfs als in Nagorno-Karabach.

Christian Cannuyer besloot zijn omstandige artikel over Artsakh in het nummer 296 van het *Bulletin van Werk voor het Oosten* met « een zekere opluchting »¹ omwille van het einde van het gewapende conflict in Nagorno-Karabach met de wapenstilstand onder de strijdende partijen die op 9 november 2020² onder impuls van de Russische president Vladimir Poetin werd gesloten. En professor Cannuyer drukte de hoop uit dat het volk van Artsakh en het Armeense volk, « die trouwens een eenheid vormen [...] het onvervreembare recht [*krijgen*] hun nationale en religieuze eenheid te beleven zonder voortdurend bedreigd te worden in hun bestaan door een invasie ».³ Tweeënehalf jaar later blijkt dit twijfelende realisme veel te optimistisch te zijn geweest. Het loutere bestaan van een Armeense bevolking in de zuidelijke Kaukasus wordt, zowel binnen de internationaal erkende grenzen van de Democratische Republiek Armenië als in de « Republiek Artsakh »⁴ nog voortdurend bedreigd, hoewel het akkoord van 9 november 2020 minstens vijf jaar status quo voorziet.

« Hoe moeten we verklaren dat zovele van onze media, die maar heel oppervlakkig verslag uitbrengen over het gebeuren [*van de aanval van Azerbeidzjan op Artsakh in de herfst van 2020*] te midden van alle aandacht voor de pandemie [*van het coronavirus*], onder het mom van neutraliteit bijna unaniem de Azeri-retoriek overnemen en spreken over de ‘separatisten van Opper-Karabach’? »⁵ vroeg professor Cannuyer zich af. Het is inderdaad zeer moeilijk weerstand te bieden aan het narratief van de Azeri’s. Bakoe beschikt over haast onuitputtelijke financiële middelen en koopt zich dus gewoon de noodzakelijke woordvoerders in. Een recent voorbeeld is dat van de Franse « Midden-Oosten-specialist » Sébastien Boussois – onder andere vaagweg aan de Université Libre de Bruxelles (ULB) en de Université du Québec à Montréal (UQAM) verbonden – die onlangs in een lasterlijk artikel in *Le Vif* beweerde dat de voorzitter van de European-Armenian Federation for Justice & Democracy, Kaspar Karampetian, gelinkt is aan « de lobby’s van diamantsmokkelaars » en het ronduit over een « Kaspargate » heeft, verwijzend naar het « Qatargate »-schandaal in het Europees Parlement.⁶

Het manna van olie en gas

¹ Christian Cannuyer, « De heldhaftige strijd van de Armeniërs van Artsakh. Territoriaal conflict of nieuw doelwit van het internationaal jihadisme? », In *Werk voor het Oosten. Bulletin. Driemaandelijks tijdschrift*, Brussel, Solidarité-Orient, nummer 296, oktober-november-december 2020, bladzijde 27.

² Het akkoord dat een einde maakte aan de oorlog in Opper-Karabach in 2020 werd gesloten op 9 november, maar trad in werking op 10 november 2020; dat zorgt wel eens voor verwarring.

³ Cannuyer, « De heldhaftige strijd van de Armeniërs van Artsakh », bladzijde 29.

⁴ « Republiek Artsakh » is de naam die de Armeense enclave aangenomen heeft met haar nieuwe grondwet die in februari 2017 per referendum werd goedgekeurd. Die naam vervangt de vorige naam, « Republiek van Opper-Karabach », gebruikt sinds deze zichzelf op 2 september 1991 onafhankelijk verklaarde. Deze onafhankelijkheid wordt door geen enkele lidstaat van de Verenigde Naties (VN) erkend, zelfs niet door Armenië.

⁵ Cannuyer, « De heldhaftige strijd van de Armeniërs van Artsakh », bladzijde 3. Opper-Karabach kan er prat op gaan de facto de regio van de Kaukasus te zijn met de enige en oudste ononderbroken Armeens-christelijke geschiedenis, wat Cannuyer, « De heldhaftige strijd van de Armeniërs in Artsakh », bladzijde 29 terecht de uitroep ontlokt: « ‘Artsakh is altijd Armeens, vrij en christelijk geweest! »

⁶ De European-Armenian Federation for Justice & Democracy heeft een recht op antwoord gepubliceerd – « Prétendu ‘Armeniagate’ : la Fédération Euro-Armenienne pour la Justice et la Démocratie réagit contre les fake news. Opinions », online sinds donderdag 13 april 2023 via https://www.levif.be/opinions/pretendu-armeniagate-la-federation-euro-armenienne-pour-la-justice-et-la-democratie-reagit-contre-les-fake-news/?fbclid=IwAR23llrA_juKmbNjC0mrYi3hlmNVv93dfv3E_z998jmw-ffahucmclKkDc (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023) – als reactie op het lasterlijke artikel van Sébastien Boussois, « ‘ArménianGate’ en vue ? L’Europe doit faire le ménage d’urgence dans ses groupes d’amitié. Opinions », online sinds woensdag 1 maart 2023 (en aangepast op vrijdag 17 maart 2023) via <https://www.levif.be/opinions/cartes-blanches/armeniagate-en-vue-leurope-doit-faire-le-menage-durgence-dans-ses-groupes-damitie/> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023). De EAFJD onderzoekt momenteel of zij ook in rechte kan optreden tegen deze laster ten gunste van Azerbeidzjan.

Boussois' artikel in een Belgisch weekblad, hoewel compleet gefabuleerd en ronduit lasterlijk, is een peulenschil als je bedenkt hoeveel financiële middelen Azerbeidzjan in zijn public relations investeert. Het manna van olie en gas zorgt ervoor dat het Westen steeds meer sympathie voelt en steeds welwillender is voor het autocratische regime van Ilham Aliyev. In 2016 werd op het stadscircuit van Bakoe de Grote Prijs van Europa ge-herlanceerd. Dat is een bijkomende wedstrijd op de kalender van het wereldkampioenschap Formule 1-rijden. Sindsdien prijkt elk jaar een Grote Prijs van Azerbeidzjan op de kalender van deze wereldwijde autosport. Azerbeidzjan neemt ook al vijftien jaar deel aan het Eurovisie Songfestival. Het heeft in 2011 zelfs gewonnen en mocht de liedjeswedstrijd daarom in 2012 in Bakoe organiseren. Dit alles lijkt banaal, maar dat is het niet. Denk aan de paar tientallen burgers van Azerbeidzjan die in 2009 tijdens de publieksstemming voor de Armeense inzending hadden gekozen. Zij werden daarna door de veiligheidsdiensten van hun land ondervraagd over hun « gebrek aan vaderlandsliefde ». Want inderdaad, elk succesje op de internationale scène wordt door Bakoe aangegrepen om de Armeense burens te pesten.

Met hun vele geld weten de Azeri's zelfs de ogen te sluiten van wie je dit niet verwacht had. De Foundation Heydar Aliyev⁷ sponsort de restauratie van christelijke catacomben in Rome. Op zijn website prijst de dicasterie voor Cultuur en Onderwijs deze samenwerking nog altijd de hemel in, met een foto van de ontvangst van de Azerbeidzjaanse *first lady* door kardinaal Gianfranco Ravasi, toenmalig voorzitter van de Pauselijke raad voor Cultuur en inmiddels emeritus sinds 2022⁸. Is het omwille van dit vele Azerbeidzjaanse geld dat het Vaticaan in het conflict niet explicieter de kant kiest van Armenië, de eerste christelijke natie uit de wereldgeschiedenis? Wij zijn lang niet de enigen die de vraag durven stellen.⁹ Na de aanval van Azerbeidzjan van zondag 27 september 2020 heeft de paus zich na afloop van Angelus beperkt tot een oproep tot « de partijen die in het conflict betrokken zijn om concrete daden van goede wil en broederlijkheid te laten zien, zodat de problemen opgelost

⁷ De Heydar Aliyev Stichting draagt de naam van de vader en voorganger van de huidige president Ilham Aliyev van de « Democratische Republiek Azerbeidzjan »; zijn echtgenote, Mehriban Aliyeva, is er de voorzitter van. De stichting werd in 2004 opgestart om « aandacht te genereren voor het morele erfenis van Azerbeidzjan, om het belang van de filosofie van het Azerbeidzjanisme voor het land te onderstrepen en om bij de Azerbeidzjaanse jeugd de notie van een nationale identiteit te ontwikkelen » (<https://heydar-aliyev-foundation.org/en/content/index/47/Heydar-Aliyev-Foundation> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023)). Moet het gezegd dat bijvoorbeeld een conferentie die deze stichting in december 2018 in de Georgische hoofdstad Tbilisi organiseerde, alleen diende om de aanwezigheid van de Armeniërs in de zuidelijke Kaukasus te ontkennen; men had het er over « gezamenlijke projecten van de twee voornaamste landen van de Zuidelijke Kaukasus – Azerbeidzjan et Georgië – ten bate van het welzijn van onze volkeren » (<https://heydar-aliyev-foundation.org/en/content/view/66/4805/A-conference-in-Tbilisi-dedicated-to-the-100th-anniversary-of-the-Democratic-Republic-of-Azerbaijan> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023)), alsof Armenië en de Armeniërs al uit dit deel van de wereld gebannen zijn. De Armeniërs, die een verleden van millennia koesteren, hebben de gewoonte over dit « Azerbeidzjanisme » met enige ironie te stellen dat « de geschiedenis van Coca-Cola ouder is dan die van Azerbeidzjan ».

⁸ « A golden chapter in intercultural relations. Restoration of Christian Catacombs sponsored by a Muslim Foundation », [online sinds eind 2012] via <http://www.cultura.va/content/cultura/en/eventi/major/azer.html> (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).

⁹ De Franse schrijver Sylvain Tesson vertelde tijdens een online-conferentie van het « Fonds arménien de France » op vrijdag 18 november 2022 dat hij, toen hij de Franse president Emmanuel Macron vergezelde bij diens bezoek aan het Vaticaan, zonder omwegen de vraag had gesteld aan paus Franciscus en aan Mgr. Paul Richard Gallagher, secretaris voor de relaties met de Staten en dus de facto minister van Buitenlandse Zaken van het Vaticaan. « De ene heeft mij hoogst verbaasd aangekeken, de andere liet brutaal weten dat de vraag ongepast was aangezien het niet aan het Vaticaan toekomt om internationale agressors aan te klagen. » (Pierre Jova & Marie-Lucille Kubacki, « L'Azerbaïdjan veut-il acheter le silence du Vatican sur l'Arménie ? Diplomatie », online sinds woensdag 18 januari 2023 via <https://www.lavie.fr/actualite/geopolitique/lazerbaïdjan-veut-il-acheter-le-silence-du-vatican-sur-larmenie-86360.php> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023)).

kunnen worden middels dialoog en onderhandelingen en niet met geweld en wapengekletter »¹⁰. De Heilige Vader heeft de Azeri's tijdens het gewapende conflict nooit als de agressors bestempeld.¹¹

Geopolitieke evoluties

Maar misschien zijn het niet de financiële middelen die het regime-Alijev in zijn public relations investeert die de geopolitiek van het Vaticaan beïnvloeden, maar wel de hoop ooit nog een diplomatieke rol in het conflict te kunnen spelen. Heeft paus Franciscus ook niet lang gearzeld om duidelijk de Russische agressie in Oekraïne te veroordelen, toen president Poetin in februari 2022 zijn « speciale militaire operatie » was begonnen?¹² De katholiekos van de Armeens-apostolische Kerk spoelt alvast zijn mond niet als hij aanklaagt dat het huidige statuut van de Armeense enclave op het Azerbeidzjaanse grondgebied slechts tot een « etnische zuivering » kan leiden; Karekin II is ervan overtuigd dat er « geen toekomst is voor de Armeniërs van Artsakh onder het gezag van Azerbeidzjan »¹³. Wat een verschil met wat in de wereldse diplomatieke wereld weerklinkt. Sinds de agressie van de Russische Federatie in Oekraïne en de boycot van Russische gasleveringen, is elke voorzichtigheid ten opzichte van de Azerbeidzjaanse dictatuur verdwenen. Op 18 juli 2022 was de Europese commissievoorzitster Ursula von der Leyen in Bakoe, waar ze haar nieuwe « stabiele en betrouwbare partner »¹⁴ ruimschoots bewierookte.

De oorlog in Oekraïne heeft de geopolitieke verhoudingen wereldwijd inderdaad sterk veranderd. Vooral aan aantal grotere tweederangs-mogendheden hebben van de situatie geprofiteerd om zich te herpositioneren – of liever: om aan alle kanten terrein te winnen. Enkele voorbeelden worden vaak in de media geanalyseerd: Turkije bijvoorbeeld, maar ook Iran of Brazilië. Veel minder vaak wordt opgemerkt dat ook Ilham Alijev een grootmeester is op het geopolitieke schaakbord. Hoewel de volumes van hun gasleveringen en hun positie op de internationale energiemarkten natuurlijk niet te vergelijken zijn, zijn Rusland en Azerbeidzjan partners als het op gasexport aankomt.¹⁵ Commissievoorzitster Von der Leyen ging er vorige zomer prat op de gasimport vanuit

¹⁰ Paus Franciscus, homilie tijdens het Angelus en toespraak na het Angelus van zondag 27 september 2020, via https://www.vatican.va/content/francesco/fr/angelus/2020/documents/papa-francesco_angelus_20200927.html (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023).

¹¹ Jova & Kubacki, « L'Azerbaïdjan veut-il acheter le silence du Vatican sur l'Arménie ? », online sinds woensdag 18 januari 2023 via <https://www.lavie.fr/actualite/geopolitique/lazerbaïdjan-veut-il-acheter-le-silence-du-vatican-sur-larmenie-86360.php> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023).

¹² Zelfs toen hij op zaterdag 13 mei 2023 de Oekraïense president Volodymyr Zelenski in audiëntie ontving, vermeed paus Franciscus de Russen verder te schofferen, in de hoop wellicht op een dag een bemiddeling te kunnen opzetten. Het Vaticaan probeert dit sinds het begin van de oorlog in Oekraïne (zie bijvoorbeeld het persbericht van Vatican News van zaterdag 13 mei 2023 onder de titel « Le Pape François a reçu le président ukrainien Volodymyr Zelensky » via <https://www.vaticannews.va/fr/pape/news/2023-05/pape-francois-guerre-ukraine-president-volodymyr-zelensky.html> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023)). De paus heeft zijn plan inmiddels geconcretiseerd met de zending die hij toevertrouwd heeft aan de aartsbisschop van Bologna, kardinaal Matteo Zuppi (zie bijvoorbeeld het persbericht van Vatican News van zondag 21 mei 2023 onder de titel « Le Pape confie au cardinal Zuppi une mission de paix en Ukraine » via <https://www.vaticannews.va/fr/pape/news/2023-05/le-pape-confie-au-cardinal-zuppi-une-mission-de-paix-en-ukraine.html> (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023)). Lees over de geopolitiek van paus Franciscus de excellente recente analyse van Jan De Volder, « Pope Francis' Contribution to Catholic Thinking and Acting on War and Peace », in *Theological Studies. A journal of academic theology*, Washington DC, Society of Jesus, volume 84, nummer van 1 maart 2023, bladzijde 30-43.

¹³ Benoit Lannoo & Artak Poghosyan, « Arménie : Le Patriarche suprême craint un nouveau nettoyage ethnique dans le Haut-Kharabagh », online sinds maandag 24 april 2023 via <https://www.cathobel.be/2023/04/armenie-le-patriarche-supreme-craint-un-nouveau-nettoyage-ethnique-dans-le-haut-kharabagh/> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023).

¹⁴ Ursula von der Leyen, déclaration à Bakou du samedi 18 juillet 2022, via https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/statement_22_4583 (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023).

¹⁵ Zie bijvoorbeeld het bericht van het Russische persagentschap Tass van vrijdag 24 februari 2022 (de eerste dag van de Russische inval in Oekraïne!) op basis van verklaringen van de Azerbeidzjaanse president Ilham Alijev, onder de titel « Russia, Azerbaijan can coordinate gas supplies to Europe – President Aliyev » via <https://tass.com/economy/1410233> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023).

Bakoe op een jaar tijd van 8 miljard tot 12 miljard kubieke meter te kunnen optrekken om « binnen enkel jaren 20 miljard kubieke meter te kunnen bereiken. [...] Deze verhoging zal ons helpen de mindere leveringen van Russisch gas te kunnen compenseren en zal de energiebevoorrading van Europa op substantiële wijze verzekeren »¹⁶ Maar de exploitatie en levering van gasvoorraden vanuit Bakoe wordt deels verzorgd door Lukoil... een onderneming die rechtstreeks met het Kremlin is verbonden.¹⁷

De aanval op Djerموek

Deze lange inleiding over de public relations en geopolitieke manoeuvres van het regime van was noodzakelijk, want zij legt – althans ten dele – uit waarom het Westen zwijgt terwijl er sinds de wapenstilstand van 9 november 2020 wel degelijk verschillende incidenten zijn geweest in Armenië en rond de Armeense enclave Artsakh. Hoe profetisch was professor Cannuyer niet toen hij « een kruisweg voor de Armeniërs »¹⁸ voorspelde. Het eerste incident was een aanval in regel op een stadje in de Democratische Republiek Armenië waar tevoren nog nooit betwisting over was en dat nog nooit aangevallen was: Djerموek in de provincie Vayots Dzor. Dat plekje staat bekend omwille van de bron van de rivier Arpa die er opborrelt en via een soort canyon naar een kuuroord aan de rand van het stadje stroomt. Het zesduizendtal inwoners van de Djerموek leeft dan ook vooral van het toerisme. Grote verrassing toen de omgeving tijdens de nacht van 12 op 13 september 2022, net na middernacht plots onder Azerbeidzjaans artillerie- en mortiervuur kwam te liggen en bestookt werd door drones.

« Het is geen toeval dat deze aanval net in het toeristische hoogseizoen viel », zie Vardan Sargsyan ons tijdens ons bezoek in februari jongstleden. De man kent de toeristische sector zeer goed, want hij was arts in de Armeense kuuroorden voor hij viceburgemeester van Djerموek werd. « Wij hebben op 13 september 's morgens vroeg meer dan achtduizend toeristen uit 17 verschillende landen moeten evacueren. Ze zijn pas 's anderendaags naar hun hotels of logies kunnen terugkeren, na een wapenstilstand die op 14 september om acht uur 's avonds werd gesloten. Volgend seizoen kunnen we opmeten hoeveel reputatieschade ons kuuroord daarbij opgelopen heeft. » Toen we de viceburgemeester van Djerموek ontmoetten, was er al sprake van de helft minder reservaties, wat hij gelijkstelde aan het verlies van 500 arbeidsplaatsen. « Sinds september vorig jaar hebben de Azerbeidzjaanse militairen bovendien de grens verplaatst. Vroeger lag ze op zo'n 13 à 14 kilometer van de stad, nu slechts 4 à 5 kilometer. We zien de Azeri's nu in de bergen. Je begrijpt zelf wel wat het psychologische effect daarvan is, niet alleen voor de toeristen maar vooral voor onze eigen bevolking, voor onze kinderen. »

Corridor van Lachin

Het ook vooral omwille van het effect ervan op de Armeense bevolking dat de corridor van Lachin sinds vele maanden wordt geblokkeerd. Het regime in Bakoe wil aantonen aan de Armeense bevolking in de bergen van Opper-Karabach dat daar geen toekomst voor hen meer is. Het akkoord van 9 november 2022 dat aan de jongste

¹⁶ Ursula von der Leyen, verklaring in Bakoe van zaterdag 18 juli 2022, via https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/statement_22_4583 (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023).

¹⁷ Zie bijvoorbeeld Grigor Radečić, « The EU-Azerbaijan gas deal is a repeat mistake. Opinion », online sinds woensdag 17 augustus 2022 via <https://www.politico.eu/article/the-eu-azerbaijan-gas-deal-is-a-repeat-mistake/> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023). De experts van « Petrostrategies », een Franse « think-tank » gespecialiseerd in de internationale energiewereld, hebben trouwens ernstige vragen opgeworpen over de capaciteit van Azerbeidzjan om zonder Turkse hulp de volumes te leveren die in het Europees-Azerbeidzjaanse akkoord zijn opgenomen (« EU's gas deal with Baku leaves serious questions about the reliability of Azerbaijan and Turkey », online sinds maandag 25 juli 2023 via <https://www.civilnet.am/en/news/669133/669133/> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023). Zij hebben zelfs gesuggereerd dat het gas dat de Europeanen in Bakoe aankopen deel Russisch gas is, waarop een nieuw label werd geplakt (« Is Azerbaijan selling Russian gas to Europe? », online sinds vrijdag 4 november 2022 via <https://www.civilnet.am/en/news/681416/is-azerbaijan-selling-russian-gas-to-europe/> (geraadpleegd op vrijdag 19 mei 2023)). De objectiviteit gebiedt ons echter te signaleren dat ook Armenië de Westerse boycot omzeilt. In een interview in het Vlaamse dagblad *De Morgen* zegt Ruslandspecialiste Ria Laenen van de KU Leuven Belgische businesslui te hebben horen zeggen dat het mogelijk blijft zaken te doen met de Russen, bijvoorbeeld door goederen uit te voeren naar Armenië of Kazachstan, van waaruit deze dan naar Rusland worden doorgesluisd (An Boersma, « Bachmoet is toch een vernedering. Rusland-kenner Ria Laenen over wat er op tafel ligt tijdens G7-top in Hiroshima », in *De Morgen* van vrijdag 19 mei 2023, bladzijde 3).

¹⁸ Cannuyer, « De heldhaftige strijd van de Armeniërs in Artsakh », bladzijde 26.

Azerbeidzjaans-Armeense oorlog een einde maakte, voorzag dat deze enige toegangsweg tot Artsakh – de Lachin-corridor – openbleef en dat Russische vredestroepen minstens vijf jaar lang die toegang verzekerden. Maar op 12 december 2022 begon de actie van een groep Azerbeidzjaanse « milieuactivisten » tegen een mijnconcessie op vele kilometers daar vandaan. Een dertigtal betogers blokkeerden er maandenlang de weg, het overige tachtigtal wachtten in Sjoesji af om ze af te lossen. Sjoesji is het « Jeruzalem van de Kaukasus » dat hoog boven de corridor gelegen is en dat twee jaar geleden door Azerbeidzjan werd veroverd. De « milieuactivisten » werden aan beide kanten door Azerbeidzjaanse troepen beschermd, met iets verderop telkens een checkpoint van de Russen.

Net toen het Internationaal Gerechtshof in Den Haag eind februari verordende dat « de vrije doorgang van personen, voertuigen en goederen in beide richtingen over de hele lengte van de Lachin-corridor gegarandeerd moet zijn »¹⁹, was ik met de wagen aan de ingang van die bergpas van een zestal kilometer aangekomen. Alleen daarlangs kan je van Goris in het zuiden van Armenië naar de hoofdstad Stepanakert van « Autonome Republiek Artsakh » rijden. Maar ik mocht niet door! Die Armeense politieagenten en drie leden van de Armeense militaire politie maakten aan het laatste Armeense checkpoint vriendelijk duidelijk dat verder gaan geen zin had, aangezien de Russische « peacekeepers » even verderop ons niet zouden doorlaten. En het argument van de Russen luidde: niemand wordt door de Azeri's doorgelaten. Naar verluidt beweerden de Russische soldaten dat ze de Azeri's die de corridor blokkeren makkelijk kunnen weggagen, maar dat zij daar « geen bevel vanuit Moskou voor gekregen hadden ». Poetin heeft zichzelf op 9 november 2020 aangeboden om de vrije doorgang voor de Armeniërs tussen Goris en Stepanakert te waarborgen, maar « Tsaar Vladimir » houdt zijn woord niet.

Internationaal recht

Sinds medio december vorig jaar raakte slechts weinig mensen voorbij de corridor van Lachin, op een uitzonderlijke Rode Kruis-missie na. De enkele konvoien met levensmiddelen of andere noodzakelijke goederen voor Artsakh worden steevast zeer grondig gecontroleerd door de Azerbeidzjaanse ordediensten. Wij hebben verschillende keren horen zeggen – zonder deze informatie natuurlijk zelf te hebben kunnen controleren – dat de Azeri's alle voedingswaren of andere goederen die zij overbodig beschouwen van de vrachtwagens afhalen, om ze dan langs de weg die van Sjoesji naar Stepanakert afdaald te laten weggroten. Om nog maar eens duidelijk te maken dat er voor Armeniërs in Stepanakert en omstreken geen toekomst meer is. Dat was ook de bedoeling van de bewuste bombardementen in oktober 2020 van burgerlijke infrastructuur zonder het minste militaire noch strategische belang in de hoofdstad van Artsakh, zoals bijvoorbeeld de grote School nummer 10 of de pas vernieuwde materniteit van het centrale ziekenhuis.

Dit alle zijn oorlogsmisdaden en mensenrechtenschendingen. Maar of Azerbeidzjan nu veroordeeld wordt of niet, het trekt zich daar geen barst van aan. Waar dienen internationale rechtbanken eigenlijk voor als de regeringen die ze hebben opgericht niet de minste moeite doen om met de rechtspraak van die internationale hoven iets aan te vangen ?²⁰ De blokkade van de corridor van Lachin werd intussen niet gestopt, maar versterkt! Op zondag 23 april, de avond waarop duizenden burgers in Jerevan op straat kwamen voor de herdenking van de Armeense Genocide, installeerde Azerbeidzjan een eigen checkpoint aan de ingang van de Lachin-corridor, zogezegd omdat « bewakingscamera's van het ministerie van Defensie op Azerbeidzjaanse grondgebied twee militaire containers en een konvooi van Armeense militaire voertuigen heeft opgemerkt »²¹. Rusland heeft

¹⁹ Cour internationale de Justice, Ordonnance concernant l'application de la convention internationale sur l'élimination de toutes les formes de discrimination raciale (Arménie c. Azerbaïdjan) du mercredi 22 février 2023, via <https://www.icj-cij.org/fr/node/202552> (geraadpleegd op zaterdag 20 mei 2023). Deze verordening is dwingend zolang de zaak voor het Hof hangende is, dus ook na 2025, wanneer het trilaterale akkoord dat de Azerbeidzjanen, Armeniërs en Russen op 9 november 2023 sloten afloopt en het mandaat van de Russische « peacekeepers » eventueel niet verlengd wordt.

²⁰ Benoit Lannoo, « '120.000 Armeniërs afgesneden van de rest van de wereld: waar dienen internationale rechtbanken voor?' », online sinds maandag 13 maart 2023 via <https://www.knack.be/nieuws/wereld/120-000-armeniërs-afgesneden-van-de-rest-van-de-wereld-waar-dienen-internationale-rechtbanken-voor/> (geraadpleegd op zondag 3 juni 2023).

²¹ YouTube-reportage [van Julien Chehida] van maandag 24 april 2023 voor France 24 onder de titel « L'Azerbaïdjan a installé un premier checkpoint à l'entrée d'un axe vital vers l'Arménie » via <https://www.youtube.com/watch?v=ubGMqDmTyKI> (geraadpleegd via zaterdag 20 mei 2023).

meteen gereageerd en de Azerbeidzjaanse actie « unilateraal et ongecontroleerd »²² genoemd en nog maar eens gezegd dat er « geen alternatief is voor het drielandenakkoord [van 9 november 2020] »²³. Maar het blijft bij holle woorden, de Russische « peacekeepers » ter plekke doen niets. Alleen Frankrijk heeft zijn minister van Buitenlandse Zaken naar Bakoe gestuurd om te protesteren²⁴. Maar de media in Azerbeidzjan maken er een gewoonte van met de Franse president Emmanuel Macron de spot te drijven²⁵.

Europese observators

Het is nochtans wel degelijk president Macron die er doorgaans op aandringt toch iets te ondernemen. Na een eerste ontmoeting met vier – Armeens eerste minister Nikol Pasjinjan, Azerbeidzjaans president Aliyev, Emmanuel Macron en de voorzitter van de Europese Raad, Charles Michel, in Praag begin oktober 2022, werd voor twee maanden een observatiemissie van de Europese Unie (EU) naar de grens tussen Armenië en Azerbeidzjan gestuurd.²⁶ Bij de afloop van het mandaat van deze missie van 40 Europese experts, « heeft de [Europese] Raad, in overleg met de Armeense autoriteiten, besloten dat de bestaande waarnemingsmissie van de Europese Unie in Georgië (EUMM Georgia) een overgangsteam [...] zal inzetten in Armenië [voor] de planning en voorbereiding van een eventuele volwaardige civiele GVDB²⁷-missie in het land »²⁸. Maar drie dagen durende nieuwe gevechten in Sotk in de provincie Gegharkunik medio mei jongstleden²⁹ gaf de ambassadrice van de

²² Bericht [van zondag 23 april 2023] van het Russische persagentschap Tass op basis van verklaringen van het Russische ministerie van Defensie, getiteld « Russian peacekeepers in talks with Baku over situation in Lachin corridor » via <https://tass.com/world/1608941> (geraadpleegd op zondag 3 juni 2023).

²³ Bericht [van maandag 24 april 2023] van het Russische persagentschap Tass op basis van verklaringen van woordvoerder Dmitry Peskov van de President van de Russische Federatie, getiteld « Trilateral agreements on Karabakh have no alternatives — Kremlin on checkpoint in Lachin » via <https://tass.com/world/1608609> (geraadpleegd op zondag 3 juni 2023).

²⁴ Bericht van *Le Figaro* op basis van het persagentschap Agence France Presse (AFP) van donderdag 27 april 2023 (aangepast op vrijdag 28 april 2023) onder de titel « Karabakh : la ministre des Affaires étrangères française exhorte Bakou à rétablir la circulation « sans entrave » sur un axe vital », via <https://www.lefigaro.fr/flash-actu/karabakh-il-est-possible-d-en-finir-avec-ce-conflit-dit-la-ministre-des-affaires-etrangees-francaise-a-bakou-20230427> (geraadpleegd op zaterdag 20 mei 2023).

²⁵ Omdat de Franse president Emmanuel Macron in september 2020 scherp was uitgevaren tegen de aanval van de Azeri's, lanceerde een populair Azerbeidzjaans televisiepresentator op de publieke zender samen met een achtergrondkoortje van kinderen een ronduit anti-Macron-liedje. De jongelui op de achtergrond antwoorden telkens met « Em-ma-nu-el » nadat de televisiecoryfee de Franse president heeft beschreven als « een man die om het even wat zegt, pure dronkenmanspraak ». De scène maakte furore op de sociale media in Azerbeidzjan. Zie het bericht van Agence France Presse onder de titel « Une chanson anti-Macron chantée par des enfants à la télévision en Azerbaïdjan (vidéo) » online gezet op woensdag 19 oktober 2022 via <https://soirmag.lesoir.be/472151/article/2022-10-19/une-chanson-anti-macron-chantee-par-des-enfants-la-television-en-azerbaïdjan> (geraadpleegd op zaterdag 20 mei 2023).

²⁶ Persbericht van de Europese Raad onder de titel « Déclaration à l'issue de la réunion quadrilatérale entre le président Aliyev, le Premier ministre Pachinian, le président Macron et le président Michel, le 6 octobre 2022 », online sinds vrijdag 7 oktober 2022 via <https://www.consilium.europa.eu/fr/press/press-releases/2022/10/07/statement-following-quadrilateral-meeting-between-president-aliyev-prime-minister-pashinyan-president-macron-and-president-michel-6-october-2022/> (geraadpleegd op zondag 3 juni 2023).

²⁷ Een « GVDB-missie » is een missie in het kader van het Gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid van de Europese Unie zoals deze sinds 2009 mogelijk is gemaakt door het Verdrag van Lissabon; zie bijvoorbeeld Jérôme Legrand, « Het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid » in Europees Parlement, « Infopagina's over de Europese Unie », online september 2022 via <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/nl/sheet/159/la-politique-de-securite-et-de-defense-commune> (geraadpleegd op zondag 3 juni 2023).

²⁸ Persbericht van de Europese Raad onder de titel « Armenië: EU-monitoringcapaciteit voltooit mandaat, nieuw team voor planningsbijstand », online sinds maandag 19 december 2023 via <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2022/12/19/armenia-eu-monitoring-capacity-completes-its-mandate-new-planning-team-launched/> (geraadpleegd op zondag 2 juni 2023).

²⁹ Bericht van BNN van woensdag 17 mei 2023 onder de titel « Armenia : Armenian Serviceman Fatally Shot by Azerbaijani Forces in Sotk, Tragic Incident Amidst Tensions » via <https://bnn.network/world/armenia/armenian->

Europese Unie in Armenië, Andrea Wiktorin, toe dat de observators « niet overal kunnen zijn »³⁰. De wereld van de diplomaten is zelden gespeend van enige ironie!

Armeens erfgoed

Terwijl de militaire schermutselingen, de diplomatieke palavers en de oorlog in de media voortgaan, betalen telkens weer de gewone Armeniërs ter plekke de prijs. In Togh, een onooglijk dorpje langs de corridor van Lachin, werden vier Armeense en drie Azerbeidzjaanse soldaten gedood tijdens een treffen medio april. Voor de lokale herders betekent dit dat hun vrije doorgang naar hun graasland aan de andere kant van de weg in het gedrang komt. Zij verliezen graasveld of erger nog: hun beesten. Jervand Malunt, burgemeester van Khndoresk, een ander dorpje in de buurt van de corridor, legt uit dat zijn gemeente 25 kilometer grenslijn met de vijand telt. Sinds de 44-dagen durende oorlog van 2020 bezetten de Azerbeidzjanen op verschillende plekken Armeense eigendommen. « Wij hebben, op enkele gestolen geiten na, nog geen ernstige incidenten te betreuren gehad », zei hij mij in februari. « Maar zelf bijvoorbeeld kan ik het nieuwe huis dat ik op 18 kilometer van hier heb gebouwd, niet meer bereiken. Er prijkte een Armeens kruis boven op dat huis; dat werd intussen vernield. Waar zijn dan die Europese waarden? Zijn onze cultuur en ons erfgoed werkelijk niets waard? »

De Azerbeidzjaanse politiek bestaat er inderdaad in systematisch elke christelijke referentie weg te gommen zodra het land een nieuw territorium in beslag genomen heeft. Er is geen sprake meer van Armeniërs in de dorpen en steden die zij in 2020 hebben veroverd of die hen in overeenstemming met het akkoord van 9 november 2020 werden overgeleverd. Eind november 2020 ontmoette ik in Stepanakert priester Matteo Dravants van de Armeens-apostolische Kerk in Hadroet. Net voor de val van de stad had hij alles wat liturgische waarde had kunnen evacueren en daarna had hij net als zijn gelovigen de stad verlaten. Terwijl ik een Onzevader met hem bad in de kathedraal van de Heilige Moeder Gods in Stepanakert, waren wij er ons allebei sterk van bewust dat de man nooit de Heer meer zou oven in zijn geboortestad.³¹ Intussen werd de kerk van de Heilige Opstanding in Hadroet, het pareltje uit de zestiende eeuw waar priester Dravants de liturgie verzorgde, al aangepakt: het kruis boven op het torentje aan het rechthoekige kerkgebouw is al verdwenen, iconen werden al van de muren verwijderd en op de buitenmuren zijn graffiti zichtbaar. Onnodig eraan toe te voegen dat de verwijzing naar de sponsor van vroegere restauraties, de Armeens-Russische zakenman Mikhail Bagdasarov, ook verdwenen is.³²

Culturele genocide

Probeer intussen maar eens de stad Sjoesji terug te vinden op het internet, via Google Maps of Wikipedia. Je zal vaststellen dat de Azerbeidzjanen cash genoeg hebben om « Shushi » overal te doen vervangen door « Şuşa » en je zult er nog moskeeën en musea terugvinden, net als het fort en verschillende monumenten, maar de twee Armeense kerken van de stad vind je niet meer terug. De kathedraal van de Heilige Verlosser « Ghazanchetsots » van Sjoesji werd op 8 oktober 2020 tot twee keer toe bewust gebombardeerd. De Azeri's zijn het gebouw intussen aan het restaureren... dit wil zeggen: aan het ombouwen. Want wat voor een restauratie doorgaat, betekent de facto de vervanging van de typische Armeense kerkkoepel en belfort door een typisch oriëntaalse koepel boven op de basiliek.³³ De cultuurafdeling van de Verenigde Naties, de Unesco, heeft natuurlijk al

[serviceman-fatally-shot-by-azerbaijani-forces-in-sotk-tragic-incident-amidst-tensions/](#) (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).

³⁰ « Les observateurs européens 'ne peuvent pas être partout' », online sinds dinsdag 16 mei 2023 via <https://courrier.am/fr/actualite/les-observateurs-europeens-ne-peuvent-pas-etre-partout> (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).

³¹ Zie ook Jens De Rycke, *De vergeten oorlog. Een Armeens perspectief op het conflict in Nagorno-Karabach*, Antwerpen, Doorbraak, 2023, bladzijde 81-82. « Het is de eerste keer in de geschiedenis van de stad Hadroet dat er geen christenen meer zijn in Hadroet », bevestigt ons ook aartspriester Garegin Hambardzumyan, een nauwe medewerker van de katholikos Karekin II in Etsjmiadzin.

³² Bericht van Arménie Info van vrijdag 28 april 2023 onder de titel « L'Azerbaïdjan profane l'église d'Hadrouit : croix enlevée, inscription arménienne effacée » via <https://armenieinfo.tv/lazerbaïdjan-profane-leglise-dhadrouit-croix-enlevee-inscription-armenienne-effacee/> (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).

³³ Zie bijvoorbeeld het bericht van Persecution.org [van 2021] onder de titel « Ghazanchetsots Cathedral in Shushi Defaced » via https://www.persecution.org/2021/05/20/ghazanchetsots-cathedral-shushi-defaced/?utm_campaign=coschedule&utm_source=twitter&utm_medium=persecutionnews&utm_content=Ghazanchetsots%20Cathedral%20in%20Shushi%20Defaced (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).

verschillende keren aangeboden om ter plekke te gaan om te onderzoeken wat met dit cultureel-religieuze erfgoed gebeurt³⁴, maar ondanks onder meer het aandringen van het Europese Parlement³⁵ blijft Azerbeidzjan dat weigeren. De echtgenote van president Aliyev, Mehriba Aliyeva, was ooit « Goodwill ambassador » van de Unesco, maar dat is zij intussen niet langer meer.

Terwijl ze ooit volop voort kunnen gaan met een « etnische zuivering » van Artsakh, aarzelen de Azeri's niet over te gaan tot een heuse « culturele genocide » in de gebieden die ze controleren. Dat hebben zij al grondig gedaan in de Azerbeidzjaanse exclave Nachitsjevan, dat tussen de zuidwestelijke grenzen van Armenië en Iran enerzijds en Turkije anderzijds ligt. Tussen 1997 en 2006 vernielden zij daar 89 middeleeuwse kerken, 5.840 khatchkars – dat zijn de gesculpteerde stenen zuilen met kruisen die zo typisch zijn voor de Armeense kunst – en 22.000 grafstenen.³⁶ Bakoe ontkent dit natuurlijk categoriek: « Er kan geen Armeens erfgoed vernield worden in Nachitsjevan, aangezien er daar nooit een Armeense bevolking geweest is... Sites en kerkhoven die niet bestaan, kan je niet vernielen. »³⁷ « Niet alleen ons erfgoed is bedreigd », zei Garegin Hambarzumyan ons in februari jongstleden in Etsjmiadzin; de aarts priester is de rechterarm van katholikos Karekin II van de Armeens-apostolische Kerk. « Het gaat om een pijler van onze identiteit. Overal waar Armeniërs leven of geleefd hebben, wordt het landschap gekenmerkt door kerken, kloosters en khatchkars. Door dat cultureel-religieus erfgoed te vernielen, wordt de Armeense Genocide op alternatieve wijze voortgezet. »

Benoit Lannoo

³⁴ Astghik Alimyan, « Azerbaijan has declared war on UNESCO », online sinds zaterdag 11 februari! 2021, via <https://armenpress.am/eng/news/1043108.html> (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).

³⁵ Resolutie van het Europees Parlement van 10 maart 2022 over de vernietiging van cultureel erfgoed in Nagorno-Karabach (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0080_NL.html (geraadpleegd op zondag 3 juni 2023).

³⁶ Garegin Hambarzumyan, « Foreword », in Jasmin Dum-Tragut, Christina Maranci & Sergio La Porta, *Armenian Cultural-Religious Heritage of Artsakh. Major Sites in the Territories Currently Occupied by Azerbaijan*, Etsjmiadzin, 2021, bladzijde 8.

³⁷ Hambarzumyan, « Foreword », in Dum-Tragut, Maranci & La Porta, *Armenian Cultural-Religious Heritage of Artsakh*, page 8. Intussen hebben de experts van Caucasus Heritage Watch (CHW) van de Amerikaanse universiteit van Cornell aan de hand van satellietfoto's systematisch kunnen aantonen hoezeer de Azeri's liegen; hun onderzoeksresultaten zijn vrij te raadplegen via <https://caucasusheritage.cornell.edu/> (geraadpleegd op zondag 21 mei 2023).